

Rudolf Pölzer

Kein Land des Übersetzens? Studie zum österreichischen Übersetzungsmarkt 2000–2004

**(Wien, Berlin: LIT Verlag, 2007. 209 pp.
ISBN 978-3-7000-0721-0 Österreich,
ISBN 978-3-8258-9553-2 Deutschland)**

Karl Nikoletta

Rudolf Pölzer írása annak az új fordítástudományi sorozatnak a második köteteként jelent meg, melyet Michaela Wolf indított *Repräsentation – Transformation. Translating across Cultures and Societies* címmel. Michaela Wolf a könyv előszavában rámutat arra, hogy az osztrák kiadók nehezen szánják rá magukat (nagyobb) fordítások kiadására, ezért az osztrák könyvkiadás ebben a tekintetben messze elmarad a tőkeerős német kiadók mögött, akik a fordításokban sikert ígérő üzletet is látnak. Rudolf Pölzer az aktuális tendenciákat igyekszik bemutatni. Olyan terület ez, mely még nincs feltérképezve, ezért Michaela Wolf hiánypótlónak nevezi a könyvet.

A kötet hét fejezetből áll, melyet a táblázatok és grafikonok jegyzéke és egy függelék követ. A bevezetőben a szerző felteszi a megválaszolandó kérdéseket: Melyek a német nyelvű könyvpiac centrumai? Milyen esélyekkel rendelkeznek azok az írók, akik egy magánkézben lévő osztrák kiadónál jelennek meg, szemben azokkal, akiket egy német konzernkiadó jelentet meg? Milyen viszonyban van a német könyvek importja (Ausztriába) és az osztrák könyvek exportja (Németországba)? Milyen súlyuk van az osztrák kiadónak a tőkeerős német kiadók közt? Milyen nagyságrendben mozog az osztrák könyvkiadás összehasonlítva a némettel? Vajon az osztrák kiadók más (kevésbé központi helyzetben lévő) nyelvekre koncentrálnak, mint a németek?

Megállapításait a *Die Literatur der österreichischen Kunst-, Kultur- und Autorenverlage 2000-2004* katalógusaiból és a *Schwarzer*-bestsellerlistákból vett adatokkal bizonyítja. Kétségtelen tény, hogy vannak domináns vagy központi nyelvek, melyekből sokat fordítanak, és vannak olyanok, melyek periférián maradnak. A vizsgált időszakban nem történt jelentős változás, maradt tehát az angol (hiper)centrális helyzete. 2003-ban Németországban a fordítások 49,3 %-a angoltól történt (Börsenverein des Deutschen Buchhandels e. V. 2004:77). Általános tény az is, hogy nő az első kiadások száma az újrakiadott könyvek rovására. Egyre kevesebb az olyan könyv, mely annyira sikeres, hogy gazdaságilag megéri újra kiadni.

A szépirodalmi fordítások nagy súllyal esnek latba. A fordítás innovációt jelent abban az értelemben, hogy akkumulálja az irodalmi tőkét. A fordítás

lehet irodalmpolitikai stratégia, mint ahogy Boszniában is, ahol a lerombolt nemzeti könyvtárral óriási deficit keletkezett, és a fordításokon keresztül próbálnak újra kapcsolódni a nemzetközi irodalomhoz.

Pölzer szembeállítja a könyvkiadó-konzerneket és a kis kiadókat, ahol a gazdasági siker a túlélés feltétele és a folytatás lehetősége, így aztán mindegyikük a nagy áttörésben reménykedik. A nagy konzernek megengedhetik maguknak, hogy olyan értelemben vett saját imázst alakítsanak ki maguknak, mint például a Rowohlt kiadót felvásárló Holzbrinck-konzern, amely minőségi angol-amerikai irodalom közvetítését tűzte ki célul. Az utóbbi években történt számos fúzió azonban azzal fenyeget, hogy veszélybe kerül a „kiadói táj” sokszínűsége.

A kis kiadók kétféle stratégiát próbálnak követni. Az egyik, amikor olyan speciális érdeklődésre számot tartó témák határozzák meg a kiadói profilt, mint például a nőirodalom vagy az erotikus irodalom. A másik, amikor meghatározott kultúrákkal és nyelvekkel foglalkoznak, mint például a Romiosini kiadó Braunschweigben, amely az újjörög irodalmat állította fókuszba. Így elképzelhető, hogy kialakul körülöttük egy olyan hű olvasóközönség, mely nem kötődik rövid életű trendekhez. A veszély azonban mindig fennáll, hogy a sokáig gondozott, és végre bizonyos népszerűsége szert tett szerző átpártol egy nagyobb kiadóhoz.

Ezenkívül Paulo Coelho és Hennig Mankell (svéd krimiíró) példája bizonyíték arra, hogy a periférián lévő nyelvekből is származhat átütő siker. Ez fordítva is igaz, a központban lévő nyelvek nem jelentenek automatikus sikert.

Fordítás tekintetében a legfontosabb témakörök a szépirodalom és a gyermek- és ifjúsági irodalom. Németországban a szépirodalmi könyvek egyharmada fordítás. Ausztriában ez az arány csupán nyolc százalék. (A legnagyobb érdeklődésre számot tartó terület a filozófia/pszichológia/ezotéria.) Az egyik ok, hogy Ausztriában nincs támogatás a szépirodalmi fordításokra, márpedig a kis kiadók állami és egyéb pályázatokon juthatnak pénzhez. A másik, a kiadók számára nem elhanyagolható tény, hogy a fordítás többletköltséggel jár (a jogdíjak különösen magasak az angolszász térségben), és ezt nem szívesen vállalják.

A szerző megállapítja, hogy az osztrák könyvpiac a német perifériája, mely olyan hatalmi központokkal rendelkezik, mint München, Berlin, Hamburg, Stuttgart, Frankfurt, Zürich (vö. Gerlach/Schalke 1999:29). Bécs, bár lakosai számát tekintve a második legnagyobb város a német nyelvű térségben, perifériára szorult. Sajnálatos tény az is, hogy osztrák szerzők német kiadókhöz vándorolnak: Konrad Bayer (Rowohlt), Gerhard Rühm (Rowohlt, Luchterhand), H. C. Artmann (Suhrkamp), Kathrin Röggla (S. Fischer), Elfriede Jelinek (Berlin Verlag, Rowohlt).

A Zsolnay Kiadó, mint Ausztria vezető kiadója (mely a német Hanser kiadó tulajdonában van), a vizsgálat tárgyát képező időszakban a legnagyobb mértékben járult hozzá a fordításokhoz (kivéve a gyerekirodalmat): 76 fordítást adtak ki 16 különböző forrásnyelvből.

Egy lefordított mű jelentőségét, mivel nem csupán árucikkről van szó, hanem kulturális termékről (kulturelles Gut) is, nem csak gazdasági kritériumok szerint lehet megítélni. A legitimitás döntő faktora a kritika. Az *ORF* és a

Hauptverband des Österreichischen Buchhandels 2003-ban létrehozott egy havonta megjelenő listát, amely a legjobbak listája (Bestenliste), és ahol a 45 fős zsűri (irodalomkritikusok, könyvkereskedők, újságírók) nem az eladott példányszám szerint rangsorol.

A fordítással foglalkozó kiadóknak nagy kulturális tőkével kell rendelkezniük, pontosan ismerniük kell azokat az irodalmakat, amelyekből fordításokat „gyártanak”. Nehezen eladható irodalom a líra és a kísérletező próza.

Könyve második felében a szerző külön tárgyalja az angol, a francia, a szlovén és még néhány kelet- és dél-európai nyelv fordításokban elfoglalt helyét. Megállapítja, hogy a francia nyelv nagyon alárendelt szerepet játszik, alig jelennek meg fordítások franciából. Az osztrák Picus Verlag kortárs francia regények kiadására specializálódott, ám a nemzetközileg sikeres francia szerzők német nyelvterületen nem hoztak átütő sikert. Felmerül a kérdés, vajon mi ennek az oka? Vajon a kisebb kiadó nem rendelkezik a piacon akkora hatalommal, hogy német fordításban keresztülvigyen egy eredetiben nagy sikerű művet? Vagy talán maga a francia irodalom nem eladható Ausztriában?

A szlovén jelentősége a fordítások tekintetében Lojze Wiesernek (Wieser Verlag) köszönhető, aki tudatosan célozta meg a szlovén irodalmat. Lojze Wieser szerint míg a nagy nemzetek viszonylag keveset tudnak nyújtani, addig a kisebb kultúrák irodalma csúcson van, csak senki nem veszi észre.

Nekünk magyaroknak különösen érdekesek a magyar irodalom fordításreleváns aspektusai. A magyar írók kétféle utat jártak be. Kukorelly Endre és Esterházy Péter először osztrák kiadóknál jelent meg (Droschl, Residenz), míg Kertész Imre és Nádas Péter kezdettől fogva utat talált a nagy német kiadókhöz.

1999-ben a Frankfurti Könyvvásáron Magyarország volt a vendég. A tőkeerős kiadók és befolyásos médiák felismerték a magyar irodalom (mindezekelőtt a regényirodalom) jelentőségét. A fordításokat tekintve teljesen más a magyar helyzete Németországban és Ausztriában. „In der Bundesrepublik erreichte das Ungarische 2003 mit 25 übersetzten Titeln nur den 14. Platz der wichtigsten Herkunftssprachen für Übersetzungen, in Österreich zählte es im selben Jahr mit fünf Übersetzungen zu den sieben meistübersetzten Sprachen” (2007:35). A német bestsellerlistákon kevesebb magyar fordítás van, mint az osztrákon. Ennek oka, hogy az osztrákok nagyobb érdeklődést mutatnak keleti szomszédjuk irodalma iránt. Mégis az üzlet szilárdan a német kiadók kezében van, mert a nagy sikerű könyveket ők adják ki. Az ORF listáján a 2003. május és a 2004. december közti időszakban a magyarból való fordítások a második helyen álltak, ami 14,6%. (Összehasonlításként: az angol állt az első helyen 45,1%-kal.) A magyar irodalom kiadásában tevékeny osztrák kiadók a nehezen eladható avantgárd szövegekre koncentrálnak, melyekkel legfeljebb szimbolikus tőkét kovácsolhatnak maguknak. Olyan magyar írókat, akik nagy gazdasági nyereséget hozhatnának, nem sikerült kiadni.

Rudolf Pölzer szerint a fordítás kulturális transzferként működik, így nem éréktelen, hogy az osztrák kiadók milyen mértékben közvetítik Németország felé Kelet- és Délkelet-Európa irodalmait. Lehet, hogy Ausztria nem a fordítások országa, mégis az osztrák kiadók érdeme az, hogy a német olvasóközönség-

hez közel hozza azoknak az országoknak az irodalmát, melyeket Nyugat-Európa régóta perifériaként kezel.

Ausztriában megjelent magyar irodalmi művek 2000-2004 között

Die Literatur der österreichischen Kunst-, Kultur- und Autorenverlage katalógusai alapján

2000

(-)

2001

Bozai, Ágota: *Irren ist göttlich* (Roman). Kremayr & Scheriau. Aus dem Ungarischen: Christina Kunze.

Tolnai, Ottó: *Ich kritzelte das Akazienwäldchen in mein Heft* (Erzählungen). Edition per procura. Aus dem Ungarischen: György Buda und Géza Deréky.

2002

Garaczi, László: *Pikasso sieht rot* (Erzählungen). Droschl. Aus dem Ungarischen: Pál Deréky und Andrea Seidler.

Méhes, Károly: *Zwei Bärte. Von der Erhaltung der Materie / A szakáll másodszor. Nem vész, csak átalakul* (Zwei Erzählungen). Wieser. Deutsch/Ungarisch. Aus dem Ungarischen: György Buda.

Rakovszky, Zsuzsa: *Familienroman* (Gedichte). Edition Korrespondenzen. Ungarisch/Deutsch. Aus dem Ungarischen: Zsuzsanna Gahse.

2003

Márton, László: *Die schattige Hauptstraße* (Roman). Zsolnay. Aus dem Ungarischen: Agnes Relle.

Molnár, Ferenc: *Fast ein Dichter, gewiss ein Poet* (Kurzprosa und Kabaretttexte). Löcker. Aus dem Ungarischen: Kathalin Hamvas-Revicki.

2004

Die unsichtbare Ungarn. Ungarische Prosa jenseits der Staatsgrenzen (Anthologie). Wieser. Herausgegeben von Irene Ruebberdt und Christine Schlosser. Aus dem Ungarischen.

Eörsi, István: *Ich fing eine Fliege beim Minister* (Prosa). Wieser. Aus dem Ungarischen: Zsuzsanna Gahse.

Lakatos, Menyhért: *Märchen der langen Nächte. Mythen. Roma-Märchen.* (Märchen). Wieser. Aus dem Ungarischen: György Buda.

Roma-Lyrik aus Ungarn. Eine Auswahl (Anthologie). Wieser. Deutsch/Romanés. Herausgegeben und aus dem Ungarischen übersetzt von: Andrea Kostics-Gyurkó und József Kovács Hontalan.

Scheibner, Tamás – Szegedy-Maszák, Mihály: *Der lange, dunkle Schatten. Studien zum Werk Imre Kertész.* (Literaturwissenschaft). Passagen. Aus dem Ungarischen: Andrea Egyed.

Tandori, Dezső: *Stafette* (Prosa und Dichtung). Wieser. Aus dem Ungarischen: Christine Rác.

Vörös, István: *Die leere Grapefruit* (Gedichte). Edition Korrespondenzen. Ungarisch/Deutsch. Aus dem Ungarischen: Zsuzsanna Gahse.